

**SPOL PRI NAGOVARJANJU
(SLOVENSKO-RUSKI KONTRASTIVNI VIDIK)**

Blaž Šoba

*Filozofska fakulteta Univerze v Ljubljani
Ljubljana, Slovenija*

Ključne besede: spol, ujemanje, primik, nagovarjanje, kontrastivna analiza

Izvleček: Članek¹ opisuje problematiko rabe moških slovničnih oblik, ki se nanašajo na osebo ženskega spola. Taka raba je v ruščini standardna, kadar samostalnik v stavku stoji v povedkovem določilu in kot tak izraža lastnost. Ženska oblika se medtem uporablja za konkretiziranega referenta. Moška oblika pa se za ženskega referenta pojavlja tudi v slovenskih nagovorih, kjer kot primična besedna zveza tipa *gospa profesor* in *gospa doktor* predstavlja drugo izrazno možnost (sistemske) ujemalne besedne zveze tipa *gospa profesorica* in *gospa doktorica*. Razlika med primikom in ujemanjem je v kontekstu nagovarjanja predvsem stilistična. Članek predstavlja nekaj možnosti za izbor obeh strategij, v zadnjem delu pa so za primerjavo obravnavane nekatere ruske strategije nagovarjanja: ekvivalenti slovenskih besednih zvez (*gospa profesor*, *gospa doktor*, *gospa profesorica*, *gospa doktorica*), naslavljanje z imenom in patronimom, naslavljanje s kombinacijo *gospa/gospod* + priimek/ime in naslavljanje s splošnimi izrazi, ki težijo k nevtralnosti.

¹ Za pregled in vse koristne pripombe ter napotke bi se rad iskreno zahvalil profesorici Aleksandri Derganc. Odgovornost za morebitne napake ali zgrešene interpretacije je moja.

GENDER MARKING IN SLOVENE AND RUSSIAN ADDRESSING CONSTRUCTIONS

Blaž Šoba

*Faculty of Arts, University of Ljubljana
Ljubljana, Slovenia*

Key words: gender, agreement, antiagreement, addressing, contrastive analysis

Abstract: The article discusses the problematic use of the male gender forms, referring to the biological female gender subject. In the Russian language, the usage is standardized, when a noun in a clause carries the attributive function and is, as such, universal. On the other hand, the female gender form is used for the actual referential subject. In Slovene forms of addressing, a male gender form is used when referring to a female subject – the »antiagreeing« phrases *Mrs professor* and *Mrs doctor* coexist with the matching (systematical) phrases, where the headword of each nominal phrase ends with a derivational suffix, denoting female gender. The difference between »antiagreement« and the matching phrases lies in the context of addressing and is mainly of stylistic nature. The article shows some options for either strategy and later on focuses on the comparison with a strategy of addressing in the Russian language: the equivalents of the Slovene phrases (*Mrs professor*, *Mrs doctor*, and their matching phrases, where the headword of each nominal phrase ends with a derivational suffix, denoting female gender), addressing by the first name and patronym, addressing by the combination Mrs/mr + last/first name and addressing by general terms, aiming for a neutral meaning.

Uvod

V zadnjem času je bilo na Slovenskem vprašanje spola obravnavano že večkrat. Nastale so številne razprave, največ pa jih je združenih v lanskih posebnih številkah *Slavistične revije*² in revije *Slovenščina 2.0*,³ ki sta posvečeni prav spolu. Med prispevki je nekaj kontrastivnih analiz – tudi ena primerjava slovenščine in ruščine.⁴ V tem članku želim tudi sam kot rusist primerjati spolsko korelacijo v slovenščini in ruščini, a se bolj kot formalnemu vidiku (in izhajajoč iz njega) posvečam stilistiki pri nagovarjanju. Tu se namreč, če smo pozorni na izrazno raven, v slovenščini kot konkurenčni kažeta dve različni možnosti – ujemalna in primična besedna zveza; razlika med njima ni le oblikovna, ampak tudi stilistična. Ogleдали si bomo dve na oblikovno-stilistični osnovi ločeni strategiji, ki sta značilni za nagovarjanje v slovenskem jeziku. Kontrastivno je predstavljeno stanje v ruščini, ki ima še več izraznih možnosti – te bodo obravnavane v zadnjem delu članka.

Teoretski okvir

Za začetek bom povzel, kako je kategorija spola predstavljena v *Slovenski slovnici* Jožeta Toporišiča, kako v dveh ruskih slovnica (*Korpusna slovnica ruskega jezika* in *Ruska slovnica* – t. i. akademska slovnica) in kako je pojmovana pri nekaterih drugih jezikoslovcih (I. P. Mučnik: *Грамматические категории глагола и имени в современном русском языке* (1971), G. Corbett: *Gender* (1991), U. Doleschal: *Gender assignment revisited* (2000)).

Slovenska slovnica

Jože Toporišič spol opredeljuje kot »lastnost samostalniške besede, ki od pridevniške in pregibne povedkovniške besede (deloma tudi od samostalniške) zahteva oblikovno istovetnost«. (Toporišič, 2004: 266; Toporišič, 1992: 289). Nikjer pa ne izpostavi primerov zvez, kjer sta obe komponenti različnih spolov (primerov, ki ju bomo videli pri nagovarjanju (*gospa profesor* in *gospa doktor*) v Toporišičevi teoriji sploh ni). Ko Toporišič piše o desnem prilastku, pa navede možnost neujemalnega imenovalnega samostalnika (npr. *hotel Turist*, ki pri pregibanju funkcioniра

² *Slavistična revija* 67/2 (2019)

³ *Slovenščina 2.0* 7/2 (2019)

⁴ Podrobneje gl. Uhlik 2019: 313–324.

povsem enako kot *gospa profesor* – prva komponenta se sklanja, druga bo v vseh sklonih enaka) (Toporišič, 2004: 560).

Toporišič ne uporablja pojma apozicija. Nadomešča ga s terminom pristavek, o besedni zvezi ne piše (vsaj na terminološki ravni ne). Pristavek je v *Enciklopediji slovenskega jezika* definiran kot »[d]esno, nekako polstavčno, določilo samostalnika oz. samostalniške zveze, ki je [p]omensko / .../ drugo poimenovanje nanosnika (referenta), skladijsko pa odnosnice«. (Toporišič, 1992: 228) Primeroma *France Prešeren, naš največji pesnik* in *največji ukrajinski pesnik, Ševčenko* je sicer dodana razlaga, da lahko prilastek stoji tudi na levi in ni ločen z vejico ali intonančno – navedena sta primera *naš največji slovenski pesnik France Prešeren* in *Ivan Cankar*, primična besedna zveza pa ni nikjer obravnavana kot apozicija.

V zvezi z desnimi prilastki je vprašljivo tudi to, ali primeri *človek žaba*, *France Prešeren* in *Gledalilšče Pekarna* res lahko sodijo v isto skupino, tj. v skupino z ujemalnimi samostalniški desnimi prilastki.

Vprašanje spola v ruskih slovnica

Poglejmo, kako slovnico kategorijo spola definirata dve ruski slovnici: *Korpusna slovnica ruskega jezika* (2011) in *Ruska slovnica* (1980) (t. i. akademska).

Korpusna slovnica razlaga, da je spol besednouvrščevalna kategorija (словоклассифицирующая категория)⁵ ruskih samostalnikov in samostalniških zaimkov, ki se kaže skozi atributivne besede – pridevnike, pridevniške zaimke, števnik, glagolske deležnike in anaforične zaimke, pa tudi skozi oblike glagolov povednega naklona preteklika in pogojnika (Sičinava, 2011). Omenjena slovnica pojasnjuje, da je spol pri atributivnih besedah in nekaterih glagolskih oblikah oblikospreminjevalna kategorija, medtem ko je pri samostalnikih in samostalniških zaimkih določena slovsko (Sičinava, 2011). Ujemanje (согласование) je opredeljeno kot osnovni odnos, saj je zanj značilna soodnosnost jedra in odnosnice, pri čemer je tista sestavina, ki narekuje spol, jedrna/nadzorna beseda (Sičinava, 2011; Kopeliovč, 2008: 99). Kljub temu primeri, pri katerih prihaja do zapletov pri ujemanju spola in števila, niso izključeni – nasprotno: definiciji sledi izpostavitve nekaterih izjem, pri katerih prihaja do neujemanja med jedrom/nadzorno besedo in odnosnico. Primera neujemanja sta naslednja (Sičinava, 2011):

⁵ V slovenščini bi terminu besednouvrščevalna kategorija ustrežal termin slovsko, tj. kategorialna pomenska sestavina – vzet je pri A. Vidovič Muha. (Vidovič Muha, 2000: 33)

(1) rus. Кто же **вы такая?**

sln. dobesedno *Kdo pa ste **vi takšna?**⁶ 'Kdo pa ste vi?'

(2) rus. Я вас видел. **Вы красивая.**

sln. dobesedno Vas sem videl. ***Vi ste lepa.**⁷ 'Videl sem vas. Lepi ste.'

Oba ruska primera sta knjižna. V (1) najdemo neujemanje med številoma dveh zaimkov – vikanje bi denimo v slovenščini v danem kontekstu zahtevalo množinsko, ne edninsko žensko obliko, v (2) pa neujemanje med zaimkom in pridevnikom v povedkovem določilu. V teh dveh primerih je zaznati težnjo, da povedkovo določilo pokaže, da je referent edninski in ženskega spola (v slovenščini, ki se polvikanja izogiba, podatkov o številu in spolu brez širšega konteksta ne razberemo), zato so primeri kot (1) in (2) povsem običajni. Povsem običajna in razširjena pa je v ruščini tudi primična samostalniška besedna zveza.⁸ Glede na to, da bomo v nadaljevanju analizirali slovensko besedno zvezo *gospa profesor*, tudi tu iščemo zadetke, pri katerih je prva sestavina ženskega, druga pa moškega slovničnega spola. Kot primer vzemimo samostalnik *гостиница* 'hotel' + samostalnik moškega spola, ki je lastno ime nekega hotela. Dobimo 1849 zadetkov.⁹

(3) rus. Встречу она назначила в кафе на первом этаже **гостиницы «Балчуг».**

sln. Sestanek je določila v kavarni v pritličju **hotela Balčug.**

(4) rus. В эту субботу, спустя год с лишним, второй съезд партии пройдёт в скромной **гостинице "Космос"**, а не на кремлёвских территориях, и президент на трибуне не появится.

⁶ V slovenščini takšno kopicenje zaimkov (v enem stavku vprašalni, osebni in še kazalni) ni običajno, pogovorno pa bi poved zvenela »Kdo pa ste vi za ena?« (skladenjski kalk iz nemščine »Was für ein«).

⁷ V slovenščini se taka raba imenuje polvikanje, ki je nestandardno, marsikdaj celo preganjano, je pa splošno sprejeto npr. v češčini.

⁸ Tu omenjamo le v članku obravnavano samostalniško. Sicer pa je primik značilen tudi za druge kombinacije, primer iz *Korpusne slovnice ruskega jezika* je pridevniška zveza *быстро бегают* (zvezi povsem ustreza slovenska *hitro teče*). (Pekelis, 2014)

⁹ Res je, da se v nekaterih beseda *гостиница* 'hotel' in nek drug samostalnik moškega spola pojavljata zaporedno, a nista del iste besedne zveze – tako je denimo v primeru rus. А ведь мог бы сейчас в **гостинице чай** пить.; sln. Saj bi lahko zdajle v **hotelu čaj** pil.

sln. To soboto bo po več kot letu potekal drugi kongres stranke, in sicer v skromnem **hotelu Kozmos** in ne na območju Kremlja, predsednik pa se ne bo pojavil na tribuni.

(5) rus. И не так давно мы купили просторную квартиру в центре, рядом с **гостиницей "Пекин"**.

sln. In ne tako dolgo nazaj smo kupili prostorno stanovanje v centru, poleg **hotela Peking**.

Obstoj in široko razširjenost primične zveze lahko brez zadržkov potrdimo že s pomočjo enega iskalnega niza, ki pokaže primere, kot so (3), (4), (5). Namenoma so izbrani taki, da je beseda *гостиница* 'hotel' v različnih sklonih. Kako je pri nagovarjanju, zlasti z ustrezniciami slovenskih nagovorov *gospa profesor* in *gospa doktor* (pa tudi pri ujemalnih *gospa profesorica* in *gospa doktorica*), si bomo ogledali v nadaljevanju.

V *Ruski slovnici* (t. i. akademski) je opredelitev podobna – preberemo lahko, da je spol vedno prisotna skladijska in morfološka kategorija, ki se izraža v ujemalnih razmerjih. (Švedova idr., 1980) Navedeni so primeri *письменный стол, большое дерево, вечер наступил, Девочка гуляла бы, Окно открыто* in *Ночь холодная*. (Švedova idr., 1980) Kot osnovni slovnični spoli so navedeni moški, žensk in srednji.¹⁰ Gre za znotrajjezikovne spole, njihov pomen pa je (prav zaradi fleksijskega izražanja) morfološki – torej abstrakten. (Švedova idr., 1980)

Opredelevanje spola pri nekaterih drugih jezikoslovcih

I. P. Mučnik piše, da je spol kategorija, ki zadeva samostalniške¹¹ in pridevniške besede (v okviru teh števnike in pridevniške zaimke) ter glagol. Nastopa ne le na morfološko-besedotvorni ravni, pač pa je tudi del skladnje in leksike. Skladijski vidik je pri izražanju spola (zaradi ujemanja, ki ga poznamo že iz opredelitev v obeh slovnicih) njegov najizrazitejši odraz, medtem ko morfološki vidik zanima izrazna podoba in na to vezane standardne končnice, leksikalnega pa npr. motiviranost. Ker slovnični spol pogosto motivira biološki spol, lahko rečemo, da je za spol, kar zadeva osebe in živali, v ruščini značilna visoka stopnja predvidljivosti. (tudi Doleschal,

¹⁰ Podobno je pri Toporišču. Je pa definiciji v akademski slovnici hitro, že v naslednjem paragrafu, dodano še pojasnilo o obstoju skupnega spola, v katerega sodijo npr. besede *бродяга* 'potepuh', *коллега* 'kolega', *левша* 'levičar', *обжора* 'požeruh', *пьяница* 'pijanec', *самоучка* 'samouk', *сирота* 'sirota', *сладкоежка* 'sladkosned', *убийца* 'morilec', *ушница* 'glavica, brihta'. Niti v akademski slovnici pa istovetnost v besedni zvezi ni predstavljena kot zahteva.

¹¹ Tu pogrešam izpostavitve samostalniških zaimkov.

2000: 117; Corbett, 1991: 35) Mučnik dodaja, da opazovanje motiviranosti vodi tudi v ločevanje dveh podspolov, ki sta živo in neživo.¹² (Mučnik, 1971: 177–180)

Ker bom v nadaljevanju problematiziral različne spolske oblike pri nagovorih, mi zelo koristi Mučnikova opredelitev lastnosti besed, motiviranih na podlagi referenčnega biološkega spola (opredelitev je posledica opazovanja spola skozi tri slovnične ravnine) (1971: 180–181):

- poimenovanja, motivirana na podlagi biološkega spola, imajo praviloma dve različni spolski obliki (npr. *ученик* – *ученица* 'učenec – učenka');
- biološko motivirana poimenovanja navadno zavzamejo dva spola, moškega in ženskega, biološko nemotivirana pa tri, tudi srednjega;
- medtem ko so v biološko nemotiviranih poimenovanjih besede glede jasnosti izraženosti spola vselej zaznamovane, v biološko motiviranih poimenovanjih prav zaradi pojavnosti v paru ena oblika nastopa kot nezaznamovana nasproti drugi (tako tudi v Derganc, 2017: 125) – to je navadno moška oblika.

Kategorijo spola v ruskem jeziku so opisovali tudi neruski jezikoslovci. G. Corbett podobno kot Mučnik samostalnike deli glede na motiviranost (Corbett, 1991: 34–35). Ena skupina se razporeja po spolu glede na to, kakšen je biološki spol poimenovanega ne glede na končnice oz. pregibnostno paradigmo, druga, biološko nemotivirana, pa je vezana na nekatere tipične končnice. Obstajajo tudi končnice, ki so značilne za oba spola (npr. -ø v imen. ed. pri samostalnikih z mehčano osnovo), in nekatere izjeme (npr. končnica -a, ki je tipična za ženski spol, a se pojavlja tudi pri omejeni skupini samostalnikov moškega spola in pri samostalnikih skupnega spola). V teh primerih se je spol treba preprosto priučiti skupaj z besedo (pri izjemah je ta problem neznat, če gre za samostalnik, ki označuje živo⁺ in človeško⁺). (Corbett, 1991: 34–43) Iz Corbettovih opredelitev izhaja jezikoslovka U. Doleschal. Tudi ta deli samostalnike glede na biološko motiviranost, še podrobneje kot Corbett pa obravnava primere, ko se za ženskega referenta uporablja moška oblika samostalnika. (Doleschal, 2000: 117–119) To bo eden od dveh izhodiščnih problemov moje obravnave.

¹² Poimenovanje podspol za živost je Toporišičevo. Živosti je kot drugi podspol pridružena še človeškost. (Toporišič 2004: 277–278)

V teoretskih opredelitvah sem skušal podati sistemsko oz. izhajajoč iz slovnice in podobnih obravnav razlago slovnice kategorije spola. Sklepati je mogoče dvoje:

- prvi kriterij klasifikacije v sistemu je biološka motivacija besed, kadar je prisotna;
- na ravni besedne zveze tako slovenščina kot ruščina v osnovi težita k ujemalnosti.

Sodeč po obeh sklepih se zdi, da tako v stavku kot v besedni zvezi ženski referent zahteva tudi žensko obliko. A dobro vemo, da v vseh primerih ni tako. Ogledali si bomo: rabo spolskih oblik v ruskih (točka 3) in slovenskih (točka 4) stavkih, ki ne služijo kot nagovori) ter rabo spolskih oblik v slovenskih (točka 6) in ruskih (točka 7) nagovorih.

Ruski ne-nagovor

Na to, da se moška oblika v ruskem stavku (ne-nagovoru) lahko uporablja za ženskega referenta, opozarja že Corbett (1991: 34–43), predvsem pa Doleschal (2000: 117–119). Pri tem obstajajo določena pravila, pa tudi določene razlike. V grobem gre za posledico dveh dejavnikov (3.1 in 3.2).

Razlike v semantičnih funkcijah, ki so posledica skladenjske ureditve stavka

Besede, ki vstopajo v ruski stavek in imajo referenta, za katerega velja, da je živo⁺ in človeško⁺, so po svoji funkciji bodisi poimenovalne enote za osebo bodisi opredeljevalci lastnosti oz. lastnostne oznake. Posledica takega razmeroma radikalnega ločevanja funkcij je, da slovnici spol ne sovпада nujno z biološkim. Tako se lahko zgodi, da je referent ženska oseba, a jo označuje samostalnik, ki je na izrazni ravni enak samostalniku za moškega udeleženca. Uhlik (2019: 316) navaja naslednja zgleda:

(6) rus. Во время перерыва между уроками в аудиторию вошла **преподавательница**.

sln. V času odmora je v razred vstopila **učiteljica**.

(7) rus. Она работает **преподавателем**.

sln. dobesedno Ona dela kot **učitelj**. 'Ona dela kot učiteljica.'

V (6) gre za konkretno osebo – natančno se ve, o kom je govora, zato je velika tudi potreba po natančnem poimenovanju. Beseda *преподавательница* 'učiteljica' ima torej poimenovalno funkcijo za osebo, pri čemer spol izrazne podobe in referenta sovpadeta. V (7) pa je z besedo *преподаватель* 'učitelj' izpostavljena le pripisovana lastnost, ki ni specifična za zgolj eno osebo – ista lastnost opisuje še na tisoče drugih nosilcev istega poklica. Funkcija besede je tako lastnostna oznaka. Mogoče bi bilo reči, da anaforični zaimek *ona* v (7) referira na biološki spol osebe, o kateri je govora, vez z besedo *учитель* pa je deloma porušena. Porušena zato, ker se dejanski referent nahaja zunaj stavka (v konkretnem primeru v širši skupnosti učiteljev, pa naj bodo to vsi ruski učitelji, vsi svetovni učitelji – okvir ni omejen), samo deloma pa zato, ker je tudi *ona* del tega kolektiva, zato ji je vloga učitelja pripisana.

Nabor feminativov

Nabor feminativov je v ruščini nasploh manjši, kar je posledica tega, da mnogi ruski samostalniški ženske oblike bodisi sploh ne poznajo bodisi ne uporabljajo. Nekaj razlogov za to:

- Moški spol je generičen in nezaznamovan (Derganc, 2017: 125), sprememb pa še ni na vidiku.
- Lastnost (ki je absolutna) je bolj univerzalna raba kot poimenovalna funkcija za osebo (ki je konkretna).
- Ženska oblika ima lahko druge referente, ki niso poklici – lahko gre za ženo nosilca poklica, kar je bilo v nekem obdobju značilno tudi za slovenščino (v Uhlik, 2019: 315 je primer *бухгалтерша* 'žena računovodje'), lahko za druge realije (v Uhlik, 2019: 315 je primer *электричка* 'krajevni vlak').
- Način tvorjenja ženske oblike oz. konkretni morfem, zlasti ko gre za izpeljavo iz moških oblik, ima pogosto zaničevalen prizvok (*повариха* 'kuharica', *врачиха* 'zdravnica'), zato je moška oblika v rabi za oba spola (*повар* 'kuhar'/'kuharica', *врач* 'zdravnik'/'zdravnica'), ženska pa se preventivno sploh ne širi. (Derganc, 2017: 128)

Če torej obstaja skupina besed, pri kateri je uporaba moške oblike edina možna oz. je raba ženske oblike v ruski zavesti izrazito zaznamovana, potem (po analogiji) logično sklepamo, da raba samo moških oblik, ko ženske obstajajo in so uslovarjene kot nevtralne, ni sporna. A še enkrat – samo kadar to dopuščata kontekst in z njim funkcija.

Slovenski ne-nagovor

Se tudi v slovenščini glede na semantične razlike lahko uporabljajo različne spolske oblike? Poglejmo primere iz korpusa Gigafida.

(8) **Učiteljica** gospodinjstva nam je povedala, kako pripravimo testo.

(9) Dela kot **učiteljica** razrednega pouka.

(10) Dela kot **učitelj**, v prostem času je član zelene bratovščine, vinogradniškega društva in smučarskega kluba.

Enako kot v ruščini je mogoče tudi v slovenščini govoriti o različnih funkcijah (poimenovalna enota v (8), lastnostna oznaka v (9) in (10)), a to se ne pri izbiri oblik praktično ne odraža. Izbira oblik je odvisna bolj ali manj izključno od biološkega spola referenta; (10) se tako lahko (sicer tudi iz zunajjezikovnih razlogov, npr. ko se komu tipično pripisuje članstvo, npr. pri lovcih) nanaša le na moškega.

Kaj ugotovimo? V ruščini je uporaba različnih spolskih oblik pogojena z različnimi funkcijami: tu niha med dvema (poimenovalna enota za osebo in lastnost oz. lastnostna oznaka). Te funkcionalne razlike v slovenščini izrazno (tudi na stavčni ravni) niso tako očitne kot v ruščini, če npr. primerjamo (8) in (9). Vendarle pa primeri, ko referent in oblika ne sovpadata, tudi v slovenščini obstajajo. Tako pregled nanašalnosti zvez *delati kot učitelj*, *delati kot profesor* in *delati kot zdravnik* v korpusu Gigafida daje sledeče rezultate:

Zveza	Zadetki	Odbitek	Moški referent	Ženski referent
<i>delati kot učitelj</i>	98	14	83	1
<i>delati kot profesor</i>	65	2	63	0
<i>delati kot zdravnik</i>	152	15	134	3

Tabela 1: Referenčnost samostalnika v zvezah *delati kot učitelj*, *delati kot profesor*, *delati kot zdravnik*

V odbitek sem uvrstil primere, ko je bilo referenta nemogoče določiti,¹³ in primere, ko referent ni bil le eden (kar se je seveda odrazilo z dvojinsko ali množinsko glagolsko obliko). Z gotovostjo lahko potrdimo, da je v veliki večini primerov referent, vezan na moško obliko, dejansko moškega biološkega spola. Pa vendar najdemo primere, kot so (11), (12), (13):

(11) V Sloveniji je v svoji prvi službi delala kot **učitelj** naravni govorec španskega jezika in takrat jo je poučevanje tudi začelo zanimati.

(12) Ena izmed njih je bila James (Miranda) Berry, ki je delala kot **zdravnik** v britanskih kolonijah.

(13) Ko delam kot **zdravnik**, delam stoodstotno. In ko imam čas, opravi še direktorjevo delo, administracija vedno lahko počaka. Če kot **direktor** ne bi mogla opravljati svojega zdravniškega dela, potem zanesljivo ne bi bila **direktor**.

Takoj se odpre vprašanje stilne (ne)zaznamovanosti take rabe. Če bi sledili samo Toporišičevi slovnici, bi lahko rekli, da ni (izraziteje) zaznamovana, saj ob opredelitvi moškega spola kot nezaznamovanega nasproti ženskemu navaja, da »se v primerih, ko je jasno, za kateri spol gre, samostalniške besede in oblike moškega spola lahko rabijo namesto ženskih / .../, vendar ima prednost ženska oblika«. (Toporišič, 2004: 266) Po drugi strani bi z vidika prizadevanj za spolno občutljivo rabo jezika, ki so podprta tudi teoretsko (čeprav pogosto nejezikoslovno), takšno neskladje med referentom in obliko lahko obravnavali kot napačno ali problematično. Glede na redkost pojavitev je sklepati, da tako občuti tudi večina govorcev – vsaj pri poklicih, ki smo jih uporabili v zvezah pri iskanju.

Opredelitve nagovora

Če smo ugotovili, da raba moške oblike za ženskega referenta v slovenskem stavku, ki ne predstavlja konteksta nagovarjanja, ni najbolj običajna, je pri nagovorih takšno rabo do neke mere mogoče zaslediti. Soobstojajo namreč ujemanje zveze tipa *gospa profesorica* in *gospa*

¹³ Primeri so se namreč bodisi nanašali na širšo skupnost (večinoma nizanje nedoločniških oblik) bodisi je bilo konteksta premalo, da bi bil prepričan, da je referent res lahko le moški, bodisi je šlo za nelogično ali neurejeno besedilo.

doktorica ter primične zveze tipa *gospa profesor* in *gospa doktor*. Pojasnil bom, kateri vzgibi bi posameznika lahko vodili v rabo ujemalne zveze in kateri v rabo primične. A še prej razjasnimo, kaj sploh je nagovor in kakšno skladijsko problematiko odražajo zveze v okviru nagovora (zlasti primičnega).

Nagovarjanje pomeni začetek komunikacije, po Jakobsonovem komunikacijskem kanalu ga opredeljujemo kot vzpostavitev stika. (Jakobson, 1989: 153–156) Ideološko-politično je še posebej občutljivo. (Savvateeva, 2012: 2) Od stavka se nagovor¹⁴ razlikuje po tem, da je omejen na govorni diskurz (tudi če je zapisan, gre za zapis govora ali za (potencialno) predlogo za govor), zato pogojno dopušča prednost komunikacijske funkcije pred siceršnjimi slovničnimi pravili – tudi primična besedna zveza se v kontekstu nagovarjanja lahko legitimizira.

Rekli smo, da je skladijsko razmerje v zvezi *gospa profesorica* ujemanje – zanj velja, da končnici obeh besed v vseh sklonih sovpadata. Skladijsko razmerje v zvezi *gospa profesor* je medtem primik, kar pomeni, da med besedama ni nobene slovnične povezave (je zgolj pomenska). Pri pregibanju se posledično spreminjajo le končnice prve besede, druga pa v celotni paradigmi ostaja enaka oz. se sklanja z ničtimi končnicami. Nekateri jezikoslovci (Toporišič, Melčuk) so pozorni na to, da je beseda *gospa* tista sestavina, pri kateri se v obeh zvezah (tako v ujemalni kot v primični) pojavlja sovpad biološkega spola s slovničnim, zato jo razumejo kot jedro besedne zveze (Melčuk, 1988: 177; navedeno po Testelec, 2011: 85). Vendar obstaja tudi drugačno pojmovanje – ruski jezikoslovec Testelec piše, da ima vlogo jedra tisti del zveze, ki se odziva na zunanji kontekst – ki se torej spreminja. Ta del se imenuje morfosintaktični lokus (морфосинтаксический локус). (Testelec, 2001: 84) Določa ujemanje z drugimi besedami v povedi oz. tvori morfosintaktično vez z drugimi elementi. Na primerih (Testelec 2001: 85):

(14) rus. Мы увидели славный **город-герой**.

sln. dobesedno Videli smo slavno **mesto heroj**. 'Videli smo slavno herojsko mesto.'

(15) rus. **Печка-нагреватель** стоила (*стоил) сорок рублей.

sln. dobesedno Pečka ogrevalec je stala (*stal) štirideset rubljev. 'Grelnik je stal štirideset rubljev.'

¹⁴ Tu gre za nagovor v ožjem pomenu. Kot nagovore se da pojmovati tudi obrazce, s katerimi se začenja pisna besedila, denimo pismo, elektronsko sporočilo ... A ker beseda nagovor po svoji izrazni podobi referira na govornjenje, se zdi uvodne obrazce pisnih besedil bolje združiti pod termin naslavljanje.

V (14) in (15) je morfosintaktični lokus v besedni zvezi prva beseda, saj je ta tista, ki narekuje obliko atributivni besedi¹⁵ (Testelec, 2001: 85). Če odmislimo pragmatično razliko med nagovarjanjem (*gospa profesor*) in poimenovanjem (*mesto heroj*, *pečka ogrevalec*), delujejo primeri podobno. Ta podobnost je najizrazitejša med nagovorom *Gospa profesor!* in poimenovanjem *pečka ogrevalec*, ker je obakrat prva beseda ženskega, druga pa moškega slovničnega spola. Obakrat pa velja tudi, da je na prvem mestu jedro, na drugem pa samostalnik, s pomočjo katerega se jedru pripisuje lastnost. Rezultat tako ostane enak – jedrna beseda je *gospa*, a ne zato, ker bi po analogiji z ujemanostjo do sovpada slovničnega spola z biološkim prišlo pri njej, pač pa zato, ker so od nje odvisne druge (atributivne) besede.

Ker izbiranje med primikom in ujemanjem očitno ni odvisno zlasti od skladenjskega kriterija, se bomo osredotočili predvsem na stilistični in pragmatični vidik.

Slovenski nagovor

Pri nagovarjanju v slovenščini ujemalna in primična besedna zveza, kot že rečeno, soobstajata. Gre za osnovni dve strategiji, ko je naslovnik (glede na posameznikovo presojo ali glede na družbeno pojmovanje) v hierarhično višjem položaju, zato mu je treba izraziti spoštovanje. Poglejmo, zakaj bi sporočevalec izbral primično, zakaj pa ujemalno zvezo.

O primični rabi¹⁶

a) V korpusu Gigafida 2.0 sem preveril število zadetkov pri besednih zvezah *gospa profesor*, *gospa profesorica*, *gospa doktor*, *gospa doktorica*,

¹⁵ Testelec sicer dodaja še primer, ko atributivnim besedam obliko narekuje druga beseda (rus. В **путь-дорогу** дальнюю я тебя отправлю.; sln. dobesečno Na **pot cestu** daljno te bom poslal.; 'Poslal te bom na daljno pot.' – v slovenščini ta primer ni poveden, saj je pot cesta dojeta kot pleonazem, ponazoritev za to, o čemer govori Testelec, pa je slaba, saj sta oba samostalnika ženskega spola (v ruščini je путь 'pot' moškega)), in primer, ko prva beseda narekuje obliko pridevniku, druga pa obliko glagolu (rus. Черная **птица-шофер** на лету отвинтил правое переднее колесо.; sln. Črna **ptica šofer** je med letom odvila desno prednje kolo. – primer je iz romana *Mojster in Margareta*; sam sem se odločil za prevod *ptica šofer*, da bi ohranil različna spola obeh sestavin, medtem ko v prevodu Janeza Gradišnika (1987: 300) nastopa zveza *ptič šofer*). (Testelec, 2001: 85)

¹⁶ O možnih razlogih za primično rabo in ujemalno rabo (razdelka 6.1 in 6.2) sem govoril v okviru referata, ki sem ga predstavljal 14. 11. 2019 na konferenci Spol in spoštovanje (konferenco sta organizirali Filozofska fakulteta Univerze v Ljubljani in Slovenska akademija znanosti in umetnosti).

gospa direktor in *gospa direktorica*. Vse zadetke je mogoče razdeliti v tri skupine:

- zadetki metajezikovne narave, ki se ukvarjajo prav s problematiko pramičnega načina nagovarjanja;
- zadetki, ko pramična zveza ni rabljena kot nagovor;
- zadetki, ko je pramična zveza »čisti« nagovor (»čisti« pri tem pomeni, da gre za zapis govornjenih besedil ali besedil, ki bi bila lahko brez težav tudi govornjena).

Spodnja tabela prikazuje število vseh zadetkov za omenjene besedne zveze in razporeditev v našete tri skupine. V zadnjem stolpcu je predstavljeno, kolikšen delež predstavljajo konteksti nagovarjanja (pri izračunu so odbiti zadetki metajezikovne narave, primerjani so le ne-nagovori in »čisti« nagovori):¹⁷

Naziv	Vsi zadetki	Metajez. narava	Ne-nagovor	Čisti nagovor	Delež nagovorov
<i>gospa profesor</i>	23	6	7	10	59 %
<i>gospa profesorica</i>	51	4	31	16	34 %
<i>gospa doktor</i>	91	8	33	50	60 %
<i>gospa doktorica</i>	30	1	25	4	14 %
<i>gospa direktor</i>	10	0	10	0	0 %
<i>gospa direktorica</i>	66	0	59	7	11 %

Tabela 2: Pojavitve ujemalnih in pramičnih zvez ter delež rabe v kontekstih nagovarjanja

¹⁷ Način obdelave podatkov predstavljam natančneje. V vseh primerih sem v korpus Gigafida vpisal želeno besedno zvezo. Nato sem ročno pregledal vse zadetke. Nekateri med njimi so – podobno kot ta članek – obravnavali pramični način nagovarjanja. Te sem označil kot zadetke metajezikovne narave, ki za mojo raziskavo niso bistveni, zato sem jih odbil. Pri preostanku primerov sem ovrednotil, kje gre za ne-nagovor, kje pa za čisti nagovor (torej zapis govornjenega besedila ali (potencialno) predlogo za govornjeno besedilo). Delež pomeni odstotek zadetkov, ki je rabljen v nagovornjalni rabi, razlika do 100 % pa so ne-nagovori (100 % pri tem pomeni seštevek čistih nagovorov in ne-nagovorom z odbitkom zadetkov metajezikovne narave).

Že preprosta korpusna analiza pokaže, da je pri *gospe profesor* in *gospe doktor* odstotek rabe v funkciji nagovora v primerjavi z *gospo profesorico* in *gospo doktorico* znatno višji. Odstopa samo *gospa direktor*, pri kateri ni nobena izmed primičnih zvez rabljena kot nagovor. A tudi delež nagovorov z *gospo direktorico* ni posebno velik. Če povzamemo, podatki kažejo, da je stopnja ustaljenosti pri primiku višja (*gospo doktor* in *gospo profesor* je mogoče celo poimenovati kot ustaljena nagovora, ki delujeta kot obrazca), hkrati pa tudi raba ujemalnih zvez ni zanemarljiva, zato je vsekakor mogoče govoriti o soobstoju obeh nagovorov.

b) Kadar je moška oblika rabljena ob samostalniku *gospa*, je v tem sicer mogoče prepoznati odstop od običajne sistemske rešitve (ki je ujemanje), se pa morda zdi jezikovnim uporabnikom krajša varianta enostavnejša (ne pozabimo – gre za nagovarjanje, pri katerem je sporočevalčev cilj kratko in jedrnato, predvsem pa hitro pridobiti pozornost naslovnika).

Oglejmo si vzorec pragmatičnega načela jezikovne racionalnosti. Na vprašanje *Kje se nahaja Filozofska fakulteta?* je mogoče (v grobem) odgovoriti na dva načina: prva možnost naj bo odgovor *Filozofska fakulteta se nahaja na Aškerčevi 2.*, druga pa odgovor *Na Aškerčevi 2.* V obeh primerih je polovica informacije vključena v vprašalnem delu – iz tega izvemo, da je govora o Filozofski fakulteti. V prvem možnem odgovoru se ta znana polovica informacije ponovi, doda pa se nova, naslovniku neznana polovica. Potrebuje zgolj slednjo, zato je z vidika jezikovne ekonomičnosti nesmiselno, da bi sporočevalec znani del ponavljal. Z drugo možnostjo spraševalec dobi samo manjkajoči del informacije, zato komunikacija lahko steče bolj uspešno.

To logiko bi se dalo zvesti na morfološko raven oz. na raven besedne zveze. Če primerjamo nagovora *Gospa profesorica!* in *Gospa profesor!*, opazimo, da je v besedi *gosp-a* s končniškim morfemom že izražen spol ogovorjenega. Če se ista končnica ponovi v drugi besedi, ki je *profesor-ic-a*, je spol izražen dvakrat. Če pa sledi beseda *profesor*, nihče ni prikrajšan informacije o spolu ogovorjenega. Druga možnost je tisto, kar je povedano »kratko in jedrnato«. Kadar želimo biti hitri in učinkoviti, je prav to cilj nagovarjanja. Seveda pa obstajajo tudi nagovori, pri katerih ni bistveno hitro pridobivanje pozornosti, pač pa gre za neke uvodne obrazce. V takih situacijah je raba ujemalne zveze nepresenetljiva, četudi deluje neracionalno nasproti primični.

c) Če bi bili zelo radikalni, bi nagovor lahko pojmovali kot okrnjeno predikacijo (*gospa je profesor* → *gospa profesor*). Moška oblika se torej ohrani po pretvorbi, ki jo povzroči glagolska elipsa, v stanju pred elipso pa

nosi izključno lastnostno vlogo (za slovenski nagovor tako začne veljati enako kot za ruski nenagovorjalni stavek – beseda *profesor* indicira lastnost). Če vemo, da »referenčni spol poudari pomensko ujemanje, slovnični spol pa slovnično (končniško) ujemanje« (Žele, 2019: 145), ugotovimo, da je pomen izpolnjen in da ujemalna zveza ni potrebna. A pojmovanje nagovora kot eliptiranega stavka teoretsko ni podprto, zato ta argument ostaja le hipoteza.

O ujemalni rabi¹⁸

a) Feminativa besed *profesor* in *doktor*, torej *profesorica* in *doktorica*, obstajata in sta uslovarjena (Fran: SSKJ²) ter posledično standardna leksema.

b) V primični zvezi se lahko uporablja samo omejena skupina samostalnikov. Lahko govorimo o *gospe profesor*, *gospe doktor*, spomnimo se še na *gospo direktor*, korpus pa ne izpričuje besednih zvez *gospa učitelj* ali *gospa zdravnik*,¹⁹ čeprav je semantika besed *profesor* in *učitelj* skoraj ista, prav tako semantika besed *doktor* (med.) in *zdravnik*. Sklepamo lahko, da se moška oblika uporablja pri poklicih, ki so jih sprva dejansko opravljali zlasti predstavniki moškega biološkega spola. A nemogoče je trditi, da je *profesor* starejše poimenovanje kot *učitelj*. Gre za poklica, ki sta se razvila vzporedno, do neke mere ju je mogoče celo izenačiti. Lahko bi rekli, da se je pri določenih poimenovanjih razvil avtomatizem, ki pa zaradi tradicije rabe preprosto ne deluje na vseh primerih.²⁰ Dodaten možen razlog bi bil, da se besedi *profesor* in *doktor* danes lahko uporabljata ali kot poklica ali kot naziva, besedi *učitelj* in *zdravnik* pa le kot poklica.

c) Pragmatično (v kontekstu) ni nujno, da bo nagovorjena oseba ženskega spola razbrala, da je beseda *profesor* v zvezi le lastnost. Gotovo ima pravico, da pričakuje izrazilo spola v obeh komponentah zveze. Lahko se zgodi, da sporočevalec po pozivu s primikom od ogovorjene osebe ženskega spola dobi odgovor, da je denimo profesorica in ne profesor.

¹⁸ Gl. opombo 16.

¹⁹ Če v Gigafido vpišemo zvezo *gospa zdravnik*, sicer dobimo en zadetek, a sintagma je posledica neprisotnosti ločil na meji povedi (»Kljub temu bom pogledal, kaj lahko storim, da najdemo ljubimca gospe Zdravnik je odšel domov. »No?« je inšpektor vprašal narednika, ko se je Daillet.«).

²⁰ Na tem mestu se zahvaljujem dr. Janezu Dularju, ki je na prej omenjeni konferenci (Spol in spoštovanje) izpostavil, da se kaže tendenca, da primična raba nastopa pri tistih besednih zvezah, ki imajo nejedrno komponentno prevzeto, medtem ko so besedne zveze z domačo nejedrno komponento praviloma ujemalne.

Za konec predstavitve slovenskih strategij naj ponovim, da delujeta zvezi *gospa profesor* in *gospa doktor* primerni le za nagovor. S komunikacijskega vidika ju je mogoče razumeti kot hiter in učinkovit način pridobivanja pozornosti. A iskanje po korpusu Gigafida najde tudi primere, kot sta sledeča:

(16) Stroga **gospa profesor** Borovnik med najbolj pomembnimi pisatelji našega časa torej nepristransko in objektivno obravnava tudi pisateljico Silvijo Borovnik in njeno doslej edino prozno delce (kolikor mi je znano).

(17) Statistike, ki jih **gospa doktor** navaja, so res pretresljive, ampak nekatere teh številka žal skrivajo zelo lagodno prakso.

Taki zgledi, ko je primična besedna zveza ne-nagovor, so redkost (mogoče celo stvar osebnega sloga). Ko feminativa sta na razpolago, je raba primika pogosto dojeta kot odklon od standardne rabe (Weiss, 2014: 165). Ker je nenavadna tudi raba tipa *gospa profesor Borovnikova* (da bi bila ženska oblika izražena s pomočjo priimka ženskega referenta), se na tem mestu zdi najprimernejša sistemska rešitev – ujemanje.

Ruski nagovor

Predstavlil bom nekaj strategij nagovarjanja, ki so značilne za ruščino. Že vnaprej opozarjam, da niso vse enakovredne, prav tako niso vse primerne v vseh kontekstih.

Ekvivalenti slovenskih zvez *gospa profesor*, *gospa doktor*, *gospa profesorica*, *gospa doktorica*, *gospod profesor*, *gospod doktor*

a) Najprej k primiku. Obe primični zvezi sta zastopani skromno: zveza *госпожа профессор* 'gospa profesor' pokaže en zadetek (pa še ta ni nagovor), zveza *госпожа доктор* 'gospa doktor' pa nobenega. Primer za prvo zvezo je sledeč:

(18) rus. Я думаю, **госпожа профессор** считает, что сегодня такое обилие источников информации, что и педагог, и, я считаю, родители должны учиться управлять процессом усвоения информации, а не долбить детей простой фактологией.
sln. Mislim, da **gospa profesor** predvideva, da je danes taka obilica informacij ...

Sklepiti je mogoče, da primik v ruščini ni strategija, ki bi bila razširjena in s tem značilna za ruski sistem. V edinem možnem zadetku (18) je sicer prepoznati popolnoma enako obliko kot popolnoma enako funkcijo druge sestavine (lastnost), a ne gre za nagovor, hkrati pa je primer vzet iz komentarja pod neko spletno diskusijo (govora je o publicističnem besedilu), ki izkazuje vsaj določeno mero ekspresivnosti.

b) Ujemanje, referent ženskega biološkega spola. Iskanje zveze *госпожа профессорша* 'gospa profesorica' daje dva zadetka, zveza *госпожа докторша* 'gospa doktorica' pa tudi tokrat nobenega. Poglejmo enega izmed edinih dveh primerov (ki je nagovor):

(19) rus. А **госпожа профессорша** что же? — вдруг совершенно не к месту спросил Ганка.

sln. »Kaj pa je, **gospa profesorica**,« je naenkrat povsem neumestno vprašal Ganja.

c) Za ilustracijo in primerjavo sem si ogledal še ujemanje, ko je referent moškega biološkega spola. Iskanje zveze *господин профессор* 'gospod profesor' daje 74 zadetkov, zveza *господин доктор* 'gospod doktor' pa 80. Primera:

(20) rus. Дело не в жалобах и не в чувствах, **господин профессор**.
sln. Stvar ni ne v pritožbah ne v čustvih, **gospod profesor**.

(21) rus. А ведь я снова к вам, **господин доктор**!
sln. Spet sem prišel k vam, **gospod doktor**!

Nagovarjanje z imenom in patronimom

Kot sem nakazal v uvodu, ima ruščina več strategij nagovarjanja kot slovenščina. Najbolj razširjena je možnost, da se poznanega človeka v formalnih okoliščinah ogovarja z imenom in patronimom (npr. *Владимир Владимирович!* 'Vladimir Vladimirovič!'), v neformalnih z imenom (npr. *Владимир!* 'Vladimir!'), v prijateljskih pa s skrajšano obliko imena (npr. *Вова!* 'Vova!'). Strategije v slovenščini zaradi odsotnosti patronimov ni, njen najbližji ekvivalent je naslavljanje z gospod/gospa + dodatno priimek/ime (ime redkeje). V ruščini je poznan, a, kot bomo videli pod 7.3, manj razširjen kot v slovenščini.

Nagovarjanje z *госпожа/господин* 'gospod/gospa' + priimek/ime

Preveril sem še alternativno možnost, ki se za razliko od prejšnje pojavlja v slovenščini. Za kombinacije *госпожа* 'gospa' + priimek, *госпожа* 'gospa' + ime, *господин* 'gospod' + priimek, *господин* 'gospod' + ime sem si ogledal pojavnost v Ruskem nacionalnem korpusu:

Naziv	Zadetki
<i>госпожа</i> 'gospa' + priimek	682
<i>госпожа</i> 'gospa' + ime	443
<i>господин</i> 'gospod' + priimek	7185
<i>господин</i> 'gospod' + ime	4000

Tabela 3: Pojavnost ruskih zvez *госпожа* 'gospa' + priimek, *госпожа* 'gospa' + ime, *господин* 'gospod' + priimek, *господин* 'gospod' + ime v Ruskem nacionalnem korpusu

Pojavnost vseh sintagem, zlastih tistih za moških spol, ni zanemarljiva. V večini primerov sicer ne gre za nagovore, pa vendar najdemo primere kot (22), (23), (24):

(22) rus. Ангелом надо быть! Вы ангел, **госпожа Лаптева**?²¹

sln. Treba je biti angel! Ste angel, gospa Lapteva?

(23) rus. **Господин Попов**, а что-нибудь смешное произошло с вами в Японии?

sln. Gospod Popov, se vam je na Japonskem zgodilo kaj smešnega?

(24) rus. — **Господин Теодор!** — раздалось за спиной.

sln. »Gospod Teodor,« se je zaslišalo za hrbtom.

Opozoriti je treba, da ima kar nekaj pregledanih zadetkov za *госпожа/господин* 'gospa/gospod' + ime napačno korpusno oznako – pri ročnem pregledu bi morali biti uvrščeni v drugo skupino (*госпожа/господин* 'gospa/gospod' + priimek).

Nagovarjanje z zvezo *госпожа/господин* 'gospa/gospod' + priimek normativni priročnik ruskega govornega bontona odobrava, nikjer pa ni govora o primernosti obrazca *госпожа/господин* 'gospa/gospod' + ime, kakršen je primer (24) (Sternin, 1996: 47). Je pa v priročniku jasno

²¹ Tu imamo opravljen z ujemalno zvezo (gospa + sklonljivi priimek). Zanimivo pa se zdi vsaj omentu primične zveze (gospa + nesklonljivi priimek, npr. *госпожа Матвиенко* 'gospa Matvienko'), saj spominjajo na slovenske primične nagovore (tudi tu je prva komponenta moškega, druga pa ženskega spola).

poudarjeno, da se besedi (*госпожа/господин*) nista utrdili tako, da bi se bili zmožni uporabljati samostojno (kot denimo v slovenščini) – če že ne vstopata v besedno zvezo skupaj s priimkom, pa vsaj z neko funkcijo, poklicem (npr. *господин министр*) (Sternin, 1996: 47). Sodeč po korpusnih zadetkih se, če zanemarimo napačno označene primere, obrazec uporablja pretežno za moški spol, čeprav bonton besedo *госпожа* obravnava povsem enakovredno.

Nagovarjanje z nekaterimi nevtralnimi izrazi

Kako pa nagovoriti osebo, ki je ne poznamo?²² Z drugimi nevtralnimi izrazi, ki so lahko tudi besedne zveze, a bolj utrjene, predvsem pa bolj razširjene kot tiste v točki 7.1.

V socialističnem obdobju je bila prikladna beseda *товарищ* 'tovariš',²³ ki se je uporabljala za oba spola.²⁴ (Bunames, 2014: 15) Medtem ko je bila v sovjetskem obdobju ena najbolj razširjenih besed (Savvateeva, 2012: 2), se danes rabi vse manj – na grafu, ki v Ruskem nacionalnem korpusu prikazuje porazdelitev zadetkov po letih, je vidno strmo padanje (od leta 1990 do leta 2010). Zato tudi kot nagovor najbrž ni več najprimernejša.

Se pa kot nagovori uporabljajo besede ali besedne zveze kot *молодой человек* 'mladenič', *девушка* 'dekle', *мужчина* 'moški', *женщина* 'ženska'. A slabost prvih dveh je, da sta običajno (izjeme obstajajo) vezani na situacijo, ko je sporočevalec starejši od ogovorjenega, vsem štirim pa je skupno, da so bolj pogovorni kot knjižni. Univerzalnega izraza tako še vedno ni (Savvateeva, 2012: 5) K univerzalizaciji našeti sicer težijo, a so kontekstualno in zvrstno preveč omejeni. Zato je možna rešitev, da začnemo pogovor ne z nagovorom naslovnika, ampak s formulo, ki služi kot ustaljen uvodni obrazec in nagovor uspešno nadomešča, npr. *Извините* 'Oprostite',

²² Segment je dodan predvsem za ilustracijo. Profesorja ali doktorja, ki ga nagovarjamo, namreč skoraj gotovo poznamo tudi po imenu. Ta del služi predvsem kot razširitev predstavitve nabora strategij.

²³ V socialističnem obdobju se je beseda razširila po širšem slovanskem svetu. Tudi na Slovenskem smo imeli tovariše in tovarišice. Sam sem letnik 1998, kar pomeni, da sem rojen sedem let po koncu socializma v Sloveniji, a v Trbovljah, od koder prihajam, sta se omenjeni besedi še kar dolgo ohranili – verjetno zato, ker so Trbovlje znano delavsko središče. Še moja (kot mi je znano, tudi poznejše) generacija je vzgojiteljice v vrtcu nazivala kot *tovarišice*, učitelji v osnovni šoli pa so bili še vedno (še leta 2011) *tovariši*. Ni pa se obdržala beseda *tovarišica* za učiteljico v osnovni šoli, morda prav zaradi potrebe po pomenski razločevalnosti med vzgojiteljico v vrtcu in učiteljico v šoli.

²⁴ Dve ženski obliki sicer obstajata, a nista razširjeni. Ruski korpus pokaže 42 primerov za obliko *товарка* in le en primer za obliko *товарицка*.

(Под)скажите, пожалуйста 'Povejte, prosim', Вы не (под)скажете 'Ali mi morda lahko poveste' ... (Sternin, 1996: 47)

Sklepi in zaključek

Za zaključek lahko zapisano strnem v štiri temeljne sklepe:

- Tako v ruščini kot v slovenščini se pojavljajo primeri, ko za ženskega referenta nastopa moška oblika.
- V ruščini se taki primeri pojavljajo v stavkih, ki ne predstavljajo nagovarjanja. Uporabe različnih oblik so vezane na različne skladijske funkcije: kadar je beseda v funkciji poimenovalne enote za osebo, bo oblika – če le obstaja – zaradi konkretiziranosti ženska (*в аудиторию вошла преподавательница*), kadar je beseda v funkciji lastnosti oz. lastnostne oznake, pa zaradi posplošenosti oz. generičnosti moška (*она работает преподавателем*). Tudi v slovenščini obstajajo primeri, ko se različne funkcije odražajo v izbiri različnih oblik, a moška oblika za ženskega referenta je v kontekstih, ki niso nagovarjanje zelo redka.
- Se pa v slovenščini moška oblika ponekod pojavlja pri nagovarjanju ženske osebe, in sicer pri drugi sestavini besedne zveze v nagovoru (*gospa profesor, gospa doktor*). Skladijsko razmerje je v tem primeru primik, ki soobstaja z ujemalno zvezo (*gospa profesorica, gospa doktorica*). Razlike v oblikah niso posledica skladijskih funkcij, za referenčnost pa je v obeh primerih ključna prva beseda – *gospa*. Razlika med strategijama nagovarjanja je tako v prvi vrsti stilistična.
- V ruščini se ekvivalenti tako slovenskih primičnih kot slovenskih ujemalnih zvez pojavljajo redko. Za nagovarjanje so značilnejše druge strategije, npr. naslavljanje z imenom in patronimom/z imenom/s skrajšano obliko imena. Obrazec *госпожа/господин* 'gospod/gospa' + priimek/ime se uporablja v nekoliko manjši meri, najbolj razširjena je zveza *господин* 'gospod' + priimek. Če osebe ne poznamo, pa so na voljo nekateri univerzalni izrazi ali pa se komunikacija začne brez nagovora (vloga tega tedaj opravlja druga beseda ali konstrukcija, ki deluje kot obrazec).

Ko imamo opravka z nagovori, se velja zavedati, da nas sistem izrazito ne omejuje. Tudi v slovenščini pogosti strategiji, primična in ujemalna zveza, še zdaleč nista edini možnosti za začetek komunikacije. Zato je idealno, da je

nagovor rezultat individualnega dogovora obeh sodelujočih. Le tako bo hkrati tudi odraz spoštovanja, ki je »nekaj, česar se ne nosi na zlatem pladnju« (če parafraziram besede akad. dr. Janeza Orešnika)²⁵, še prej kot na družbeni ravni pa se pokaže na ravni medosebnih odnosov.

Literatura / References

- Bulgakov, Mihail A. (1987). *Mojster in Margareta*. Ljubljana: Cankarjeva založba.
- Corbett, Greville. (1991). *Gender*. Cambridge: Cambridge Textbooks in Linguistics.
- Derganc, Aleksandra. (2017). Poimenovanja za ženske nosilke poklicev in položajev v slovenščini in ruščini. *Jezikoslovni zapiski*, 23/2. 125–130.
- Doleschal, Ursula. (2000). *Gender assignment revisited*. Unterbeck, Barbara, Rissanen Matti (Ur.) *Gender in Grammar and Cognition*. Berlin, New York: Mouton de Gruyter. 117–166.
- Fran = portal Fran: slovarji Inštituta za slovenski jezik Frana Ramovša ZRC SAZU. Available at <http://fran.si/> (accessed 1. 4. 2020).
- Gigafida = Korpus Gigafida. Available at <http://www.gigafida.net/> (accessed 1. 4. 2020).
- Jakobson, Roman. (1989). Lingvistika in poetika. *Lingvistični in drugi spisi*. Ljubljana: Studia HumanitatiS.
- Mel'čuk, Igor' A. (1988). *Dependency syntax : theory and practice*. New York: State University of New York Press.
- Toporišič, Jože. (1992). *Enciklopedija slovenskega jezika*. Ljubljana: Cankarjeva založba.
- Toporišič, Jože. (2004). *Slovenska slovnica*. Maribor: Obzorja.
- Uhlik, Mladen. (2019). Izražanje spolske korelacije pri položajnih poimenovanjih v ruščini in slovenščini. *Slavistični revija*, 67/2. 313–324.
- Vidovič Muha, Ada. (2000). *Slovensko leksikalno pomenoslovje. Govorica slovarja*. Ljubljana: Znanstveni inštitut Filozofske fakultete.
- Weiss, Peter. (2014). Vodkinja. *Jezikoslovni zapiski*, 20/2. 163–167.
- Žele, Andreja. (2019). Spol v predikaciji. *Slavistična revija*, 67/2. 141–149.
- Бунамес, Наталья В. (2014). Андрогенность языка и проблемы синтагматики категории рода. *Вестник Томского государственного университета*. № 382. 11–18.
- [Bunames, Natal'ja V. (2014). Androgennost' jazyka i problemy sintagmatiki kategorii roda. *Vestnik Tomskogo gosudarstvennogo universiteta*. № 382. 11–18.]
- Копелиович, Август Б. (2008). *Род и грамматика межсловных синтаксических связей*. Москва, Владимир: Институт языкознания РАН, ВГГУ.
- [Kopeliovic, Avgust B. (2008). *Rod i grammatika mežslovnih sintaksičeskih svjazej*. Moskva, Vladimir: Institut jazykoznanija RAN, VGGU.]

²⁵ Akad. dr. Orešnik je zapisano povedal na 1162. sestanku Lingvističnega krožka Filozofske fakultete Univerze v Ljubljani (sestaneč je potekal 19. 11. 2018).

- Мучник, Иосиф П. (1971). *Грамматические категории глагола и имени в современном русском языке*. Москва: Наука.
- [Mučnik, Iosif P. (1971). *Grammatičeskie kategorii glagola i imeni v sovremenom russkom jazyke*. Moskva: Nauka.]
- Пекелис, Ольга Е. (2014). Подчинение. *Материалы для проекта корпусного описания русской грамматики. На правах рукописи*. Москва. Available at <http://rusgram.ru/Подчинение> (accessed 1. 4. 2020).
- [Pekelis, Ol'ga E. (2014). Podčinenie. *Materialy dlja proekta korpusnogo opisanija russkoj grammatiki. Na pravah rukopisi*. Moskva. Available at <http://rusgram.ru/Подчинение> (accessed 1. 4. 2020)]
- Руски (nacionalni) korpus = Национальный корпус русского языка. Available at <http://www.ruscorpora.ru/new/> (accessed 1. 4. 2020). [Nacional'nyj korpus russkogo jazyka. Available at <http://www.ruscorpora.ru/new/> (accessed 1. 4. 2020)]
- Савватеева, Любовь В. (2012). Проблема политкорректного обращения в русском лингво-риторическом пространстве. *Современные проблемы науки и образования* № 6. Available at <https://www.science-education.ru/ru/article/view?id=7696> (accessed 1. 4. 2020).
- [Savvateeva, Ljubov' V. (2012). Problema politkorrektnogo obraščenijsa v russkom lingvo-ritoričeskom prostranstve. *Sovremennye problemy nauki i obrazovanija*. № 6. Available at <https://www.science-education.ru/ru/article/view?id=7696> (accessed 1. 4. 2020)]
- Сичинава, Дмитрий В. (2011). Род. *Материалы для проекта корпусного описания русской грамматики. На правах рукописи*. Москва. Available at <http://rusgram.ru/Род> (accessed 1. 4. 2020).
- [Sičinava, Dmitrij V. (2011). Rod. *Materialy dlja proekta korpusnogo opisanija russkoj grammatiki. Na pravah rukopisi*. Moskva. Available at <http://rusgram.ru/Род> (accessed 1. 4. 2020)]
- Стернин, Иосиф А. (1996). *Русский речевой этикет*. Воронеж. Available at http://www.sterninia.ru/files/757/4_Izbrannye_nauchnye_publicacii/Formirovanie_rečevoj_kultury/Russkij_rečevoj_jetiket.pdf (accessed 1. 4. 2020).
- [Sternin, Iosif A. (1996). *Russkij rečevoj etiket*. Voronež. Available at http://www.sterninia.ru/files/757/4_Izbrannye_nauchnye_publicacii/Formirovanie_rečevoj_kultury/Russkij_rečevoj_jetiket.pdf (accessed 1. 4. 2020)]
- Шведова, Наталиа Ю. и др. (1980). *Русская грамматика*. Москва: Наука.
- [Švedova, Natalija Ju. idr. (1980). *Russkaja grammatika*. Moskva: Nauka]
- Тестелец, Яков Г. (2001). *Введение в общий синтаксис*. Москва: Издательство РГГУ.
- [Testelec, Jakov G. (2001). *Vvedenie v obščij sintaksis*. Moskva: Izdatel'stvo RGGU.]